

(הרחבה עם מקורות נוספים: מקורות לשיעור 1124 – נראה ואינו מזוהה הרחבה)

לאן הגענו...בדיני נזיקין -היזק שאינו ניכר לאו שמיה היזק (להלכה), ונחלקו ראשונים מה מוגדר ניכר ומה לא. ותוס' דירג דרדות שונות, וקונטרסי השיעורים ע"פ המאירי, כתב שנזק שהינו מחמת 'חושן משפט' הינו נזק גם כשאינו נראה לעיניים, אבל אם הוא נובע מהלכות (או"ח, יו"ד), אם אינו נראה לעיניים אין חיוב תשלומים עליו (אבל קיים איסור להזיק! ועי"ש לגבי צורת המטבע) – ולקמן "נראה לעיניים" - בתחום נוסף.

הרב שמואל אליהו / <https://www.kosharot.co.il/index2.php?id=429732&lang=HEB>

ניפוי קמח לא מנפה את הביצים של החרקים, שכן גודל ביצה הוא כגודלו של גרגיר קמח, צבעה לבן והיא עוברת גם בנפה של 80 מש. הביצים הללו לא אסורות באכילה. בטחנות קמח טובות משתמשים באנטולטרים כדי לשבור ולפגום את ביצי החרקים. האנטולטרים משמידים רק את רוב הביצים וחלקן עוברות לקמח. כדי שהביצים לא יהפכו לחרקים מכניסים לתוך שקיות הקמח חנקן, כי הביצים הללו "נושמות" ובלי אוויר הן לא יכולות להתפתח. לכן אם אתם קונים קמח שכתוב עליו "ללא צורך בניפוי", השקית צריכה להיות נפוחה מהחנקן. אם היא לא נפוחה – צריך לנפות שנית את הקמח. כמו כן אם השתמשתם בחצי שקית ושמתם אותה בארון, יצא כל החנקן. על כן, אם רוצים לשמור עליה ללא ניפוי צריך לשים אותה בקירור. אם לא שמרתם במקרר – תנפו את הקמח.

קמח מלא אינו עובר בנפה של 50 מש, אלא רק בכזאת של 40 מש. ואולם בנפה כזאת חלק גדול מהחרקים עובר יחד עם הקמח. לכן אין ערך לניפוי וצריך לקנות קמח מלא מהמטחנה ביום שאחרי הטחינה לפני שהחרקים מתפתחים בו ולהכניס אותו לקירור ביום הקנייה. יש קמח מלא שנטחן בטחינה דקה, ובמאפיות צריכים להשתמש בקמח כזה שאפשר לנפות אותו כמו שמנפים קמח לבן.

הרב דוד אייגנר | אמונת עתיד 120 (תשע"ח) עמ' 67-72 / ביצת החרק (בקמח)

קוטרה הממוצע של ביצת חרקים היא כקוטרו הממוצע של גרגר קמח והיא עוברת דרך נפה ביתית ממוצעת. צבעה הוא לבן על פי רוב. מכיוון שלא ניתן להבחין בה בעין רגילה (מכיוון שהצבע הוא צבע הקמח, קושי זה קיים גם בהסתכלות במיקרוסקופ) היא אינה אסורה. בדומה לכל יצור חי, גם בביצי החרקים קיים תהליך נשימה, והוא מתבצע דרך מעטה הביצה...

מדוע אינו נראה כי אותו צבע כמו הקמח? האם זו סיבה להיתר? האם גרגיר קמח נראה לעיניים? מה דינו של דבר שאי אפשר לזהות את טיבו אבל הוא נראה? ולקמן:

בדיקת המזון עמ' 828

עש הקמח. פרפר אפור באורך סנטימטר המטיל בקמח ביצים שגודלן 0.2 מ"מ הדומות לפרורי קמח היות והביצה לחה. פרורי הקמח נצמדים אליה וקשה מאוד תמונה להבחין בה מהביצים בוקעים זחלים זעירים ביותר שאורכם מילימטר עוביים עשירית המ"מ (כעובי שערת הראש) ובעם לבן... האם נחשב נראה לעיניים? הביצה? הזחל?

שו"ת דב"ז חלק ב סימן תשכג

ומ"מ מסתברא לי שאין כל התבשילין שוים ולא כל התולעים שוים שאם התולעים מגוון התבשיל אי אפשר לבדוק ואסור ואם אינם מגוון התבשיל אפשר בבדיקה

רש"י מסכת עירובין דף כח עמוד א ד"ה צרעה לוקה

לשון שרץ, דבר שהוא נד בארץ ואינו נראה אלא על ידי שירוצו וריחושו מפני קוטנו.

אם אינו נד - לא רואים כלום, או רואים 'נקודה' ולא ניתן לזהותה? האם אסור?

רש"י מסכת חולין דף סז עמוד ב ד"ה מהו

מהו - מי אמרי' כיון דלא הלכה לאו שורץ על הארץ הוא או דלמא לא בעינן שריצה, שורץ היינו רוחש ומנענע.

רש"י מסכת סוכה דף יח עמוד א

אברומא - מין דגים קטנים, ואין שרצין ניכרין בהן. של מקום פלוני אסורים - ששרצין גדילין באותו נהר, ומרוב קוטנם אין יכול להפרישם, שאינן ניכרים. של מקום פלוני מותרת - שאין אותו נהר מגדל שרצים, כדמפרש.

שמירת שבת בהלכתה - הערות פרק ג / לגבי בנימונות על פירות

(ק"ז) ולענין איסור תולעים, לכאורה י"ל שאם א"א שיגיעו למצב שיהא אפשר להבחין בחיותן וברחישתן, לא שייך כלל לכנותם בשם שרץ השורץ, שמעתי מהגרש"ז אויערבך זצ"ל, ועיין חכ"א כלל לח בבב"א ס"ק לד וערוה"ש יו"ד סי' פד סעי' לו. אבל לאחר זמן חזר בו ואמר הגרש"ז זצ"ל, שנודע לו מבאי ביתו של החזו"א זצ"ל, שחשש בזה לאיסור תולעים. וגם נודע לו, כי לפני שהכנימות מתכסות בקליפת המגן, יכולים להרגיש קצת ברחישתן גם בעין רגילה.

ספר בריקת המזון בהלכה פרק ב' סעיף ד'

תולעת אשר ניתן לגלותה אך אין אפשרות לזהות שיהא תולעת (כגון שהיא נראית כנקודה או כפס שחור) ובהגדלה מזהים אותה כתולעת - הרי היא בכלל תולעים האסורות. לדוגמא, תולעת שמתה והתיבשה ונראית כקליפה (הערה 4: וגדולה מזו שמעתי מהגרש"ז אויערבך זצ"ל שאפילו תולעת הנראית כנקודה ומומחה מבהיר לנו שזו תולעת - אסורה). (הערה: כל בעלי החיים הנראים דרך זכוכית מגדלת פי 10, ניתן לראותם בעין גם ללא הגדלה)....

שו"ת הרשב"א חלק א סימן רעה

גם מה שאמרת בפולין החדשים שסמוך לגמין מצוי בהן במקום הרחש מקום שחור. ונכר ראשו של רחש וגופו אינו נכר אלא מהפול בעצמו שמשונה קצת מהפול עצמו. אם אסור רחש זה אם לא? אם נדמה אותו לעכבר שחציו בשר וחציו אדמה שהנוגע בבשר טמא ובעפר טהור כמו ששנינו בפרק העור והרוטב (דף קכ"ו ב) אם לא?

תשובה הרחש ההוא מיד נודע מקומו שמקומו משחיר וכלו הוא נברא וזה קטן מאד מאד. וכמה פעמים נסינו ונוטלין אותו ממקומו ומניחין על צפורן האצבע והוא רוחש והולך. ולפיכך אנו רגילים שבכל מקום שמשחיר בפולין נוטלין קצת בעומק וזו היא בדיקתו והכשרו... כל שנתרקם קצתו הרי זה אסור דלא בעיא רוחש ממש אף על פי שרש"י ז"ל נראה שסובר כן בחולין (דף ס"ז ב). אלא כשהוא מתחיל להיות מין רוחש, יש לאסור, וכדרך שאנו אוסרין ביצה שנמצא דם בחלמון שלה כאילו כבר נתרקמה משום דכל שיש דם בחלמון אמרינן שדא תכלא בכולא. ואף בעכבר טמאו את הבשר וכל שכן בענין איסור אכילה.

רמ"א יו"ד סימן פ"ד סעיף ו

ופעמים נמצא בפרי כמין נקודה שחורה, והוא מקום שמתחיל התולעת להתרקם, וצריך ליטלו משם בעומק, דאסור כמו התולעת עצמו. (תשובת הרשב"א סימן ע"ה).

שו"ת שבט הלוי חלק ז סימן קכב

נקודה קטנה עד מאד במראה שחור גרוי על הפרי או פרי האדמה, שהוא בגדר משהו ממש, אלא שאם רואים בזכוכית מגדלת גדולה יתכן שנראה תולעת קטן - אבל דבר זה שכיח ממש בכל פרי ובכל ירק ואולי גם בכל אוכל מהו שיאסר משום שרץ השורץ על הארץ.

בענייני דמיעיקר הדין אין לחשוש בזה דכבר כתבו האחרונים דכל שאין רואים בעין רק ע"י כלי זכוכית מגדלת אין מתחשבין בו בין להקל בין להחמיר, וכמש"כ בשו"ת טוטו"ד בקו"א סי' נ"ג והובא ג"כ בד"ת סי' פ"ד ס"ק צ"ד דבדיקה לא שייך אלא במה שנראה לרוב בני"א אבל לא ע"י זכוכית מגדלת, - ואעפ"י שאינו דומה לגמרי להתם דכאן נראה עכ"פ כמין נקודת משהו, בענייניו אין זה גורם להחמיר דנקודות כאלה נראים לאלפים על פרי וירק במים ובימים ואין בינם לנקודות בעלמא שאין בהם חשש שרצים ולא כלום, וא"כ מראית העין לא גורם חומרא כלל רק הזכוכית וזה אינו בכלל האיסור של שרצים דאלי"כ הרי בכל טפת מים נראים תולעים ושרצים ע"י המיקרוסקופ לרוב כידוע.

ועיין בתשובת הרשב"א סי' ער"ה... וכי הרשב"א הרחש ההוא מיד נודע מקומו - שמקומו משחיר וכולו הוא נברא (ר"ל דאינו דומה לעכבר שעדיין חציו עפר) וזה קטן מאד מאד וכמה פעמים נסינו ונוטלין אותו ממקומו ומניחין על צפורן האצבע והוא רוחש והולך, ועיין במנחת יעקב סי' מ"ו ס"ק ז' בביאור דברי הרשב"א בזה. דמ"ט כ' הרשב"א דיכול לרחוש כיון דדעת הרשב"א דלא כהרא"ש ולהרשב"א נקרא שרץ השורץ על הארץ גם בלי רחישה, וכי המנח"י דהרשב"א רצה להוכיח שיכול לרחוש אעפ"י שאין רחישה מעכב מלדון בו דין שרץ השורץ על הארץ מ"מ יכול לרחוש בעינן יעש"ה. ויתכן עוד כיון שהרשב"א כ' דזה קטן מאד מאד לזה בעינן הוכחה ברורה שרוחש כאשר ניסה הרשב"א.

ואף אם לא יתכנו הדברים בלשון הרשב"א, מכ"מ כיון שהמומחים מוסמכים ויר"א אומרים שגם אם מניחים על האצבע אין רואים שום רחישה והיא נשאר כנקודה מתה כמקודם, בזה לענ"ד גם הרשב"א לא החמיר ומכ"ש לדעת הרא"ש, וממילא אינו דומה גם ללשון הרמ"א סי' פ"ד סו"ס ו' דהתם תחלת ריקום של תולעת שיכול לרחוש ועש"ה בביאור הגר"א, משא"כ נקודות האלה שלעולם לא ירחשו לעינינו וא"כ גם בגמרם אינם שרץ, ועיין מש"כ בעניי עוד בחי' שו"ע בש"ך ס"ק כ'.

אור ישראל, לו שנה ט גליון ד' עמ' קע"ז מאמר הרב חיים אברלנד

הנה שכיח כמ"פ שבעיני אדם נראית איזה נקודה דקה ונראית כמו אבק וכד' אולם ע"י זכויות המגדלת רואים דהוא שרץ מצאתי בספר בדיקת המזון כהלכתו פרק ב' אות ד' בשם הגר"ש אוערבך ז"ל דמקרי נראה לעינים והוא אסורה ולדעתו הוא חידוש דהא לא נתנה תורה למלאכי השרת ואם בזמן שלא נתגלה עדיין הזכויות המגדלת היה אוכלים אותו ולא היה חוששים לזה, למה צריך לחוש לזה בזמנינו שיש לנו זכויות כזה הא למעשה בעיני אדם לא ניכרת כלל דהוא תולעת ועיין שש"כ... עכ"ל. הרי שנוטה דאפילו כשראויים עין רגילה חירת השרץ הוא מותר, א"כ כש"כ כשאנו מרגיש בעיני האדם כלל דהוא שרץ אע"פ שרואה נקודה קטנה דהוא מותר, וצ"ע, ועיין בשו"ת שבט הלי...

... הא דמצאנו בחז"ל דמותר להרוג כינה בשבת משום שהכינה אינה פרה ורבה (שבת קז) ומהר"י למפרונטי ז"ל בפחד יצחק ערך צידה כתב להחמיר שלא להרוג כינה בשבת כיון שנתברר בזמנו בלי שום ספק שכינים פרים ורבים ככל שאר בעלי חיים עיי"ש. אולם שאר אחרונים חולקים על דבריו. ותוכן דבריהם דכלל הוא בכל התורה דאינם מתחשבים רק מה שנראית לעינים טבעיות וא"כ בהני כינים הפרו ורבו שלהם אינו נראה לעינים טבעיות ע"כ אינם מתחשבים בזה ולא נתנה תורה למלאכי השרת עיי"ש. והנה ידוע דביצי כינים הן נראות לעינים ונקראות 'ניטס' בלעז וא"כ למה אמרינן דפרו ורבו שלהם אינו נראה ? אע"כ דהיות שעד שנתגלה הזכויות המגדלת לא עלה על הדעת דהן ביצי כינים והן נראות כמו אבק ולכלוך אעפ"י שעכשיו שנתגלה הכלי זכויות ויודעים דהן ביצים דמהן יוצאים כינים עדיין נקרא לא נראה לעינים

מקראי קודש, הררי סוכות נספח כ"א / על הגר"מ אליהו זצ"ל.

עוד זכורני שבשבת אחת אשתי נזכרה שבעת ניפוי הקמח לשם אפיית החלות לשבת, היתה בעיה מסוימת לגבי ביצי תולעים בקמח. לאחר תפילת מוסף הלכנו לשאול את רבנו האם מותר לנו לאכול את החלות שאשתי אפתה לשבת. רבנו ענה לנו שהדבר מותר. שאלתי: מדוע, ורבנו ענה שיש מחלוקת לגבי בעיה זו הקשורה לאיסור ביצי תולעים, שהגאון רבי עבדאללה סומך זצ"ל (בעל זבחי צדק) מחמיר, ואילו בעל ערוך השולחן מיקל, ולכן במקרה זה יש להקל. לאחר שנים חשבתי שבעצם רבנו זצ"ל היה צריך להחמיר בכך כיוון שהוא פוסק בבית מדרשו של בעל הבא"ח שהיה תלמידו של בעל ה'זבחי צדק', אלא שבעצם ראה רבנו שזו שעת הדחק ולכן פסק להקל.

חכמת אדם שער איסור והיתר כלל לח סעיף ח

וכן חומץ שהתליע אסור לסננו כי אינם ניכרים כי אם נגד השמש וחיישינן שמא יפרוש על המסננת ויחזור לתוכו אבל בלא סינון מותר כדין מים שהתליעו בתלוש (עיין בבית אדם סימן ל"ד) ושמעתי בבירור דאפילו יהיה בגד דק מאד שאין בו נקב קטן בשום אופן אפילו הכי תעבור ואין לו תקנה אלא שיבשל החומץ תחילה ואחר כך יסנן דכיון שהתולע מת לא תעבור בסינון :

בינת אדם שער איסור והיתר סימן לד' (מט-נ) סעיף מט

שאלה דין החומץ שכתב חוקר אחד בספרו ספר הברית שנתברר שאי אפשר להיותו חומץ עד שירוס תולעים והמסתכל בזכוכית שקורין (מיקרישקאפיע) יראה כל החומץ מלא תולעים וכתב שלכך אסור לאכול חומץ שאפילו סינון לא מהני אפילו דרך בגד דק מאד ואין לו תקנה אלא שמתחילה יבשל החומץ ואחר זה מהני סינון בבגד דק: תשובה מה שכתב לאסור חומץ הבל הוא שהרי התורה אמרה בנזיר חומץ יין וכו' מכלל דלאחרני שרי וכן כתוב ברות וטבלת פתך בחומץ וכי התורה תסתום באיסור לאו ולמה לא תפרש חומץ מבושל או לומר בעל פה למשה רבינו ע"ה הלכה למשה מסיני שהחומץ צריך בישול וגם אין לומר דכוונתו שהחומץ בכח יש בו תולעים דאם כן ביצים לא נאכל שהרי כתב גם כן שבזרע אדם נראה אדם ובקשר הביצה נראה תרנגולת אלא דבר הבל הוא ולא אסרה תורה מה שבכח אלא מה שיצא לפועל: אך כוונתו דיש חומץ שכשמתכלין נגד השמש נראין בו תולעים וזה נראה דיש לו דין חומץ שיש בו תולעים שכתב הבית יוסף בבדק הבית בשם רבינו ירוחם וזה לשונו: חומץ שיש בו תולעים אם פירשו לאויר נקרא פירשו אבל מן החומץ לתבשיל לא הוי פירשו ומותרים עד כאן לשונו

ערוך השולחן יורה דעה סימן ק סעיף יג - יח

ודע דבכל המדינות הידועים לנו בימות הקיץ הרחש מצוי בכל מיני מאכל וביחוד אלו הנמלים הנקראים מילבי"ן מצויים הרבה בכל מיני קמח ובכל מיני גרויפי"ן וכמעט שא"א להמלט מזה ובודאי הזריזים מדקדקים בכל האפשר להמלט מזה ועדיין כולי האי ואולי וק"ו כל המון בית ישראל שאינם מדקדקים ואוכלים מכל הבא בידם כשאינם רואים להדיא המילבין וחלילה לומר שכלל ישראל יכשלו באיסור גדול כזה ולא ניחא למרייהו דאמרת עלייהו הכי וראוי לחפש זכות וכבר נתעוררו גדולים בדורות שלפנינו להמציא זכות בענין הגדול הזה ונבארם בס"ד מה שהם אמרו ומה שנראה לענ"ד: הגאון כרתי ופילתי ריש סימן זה אמר שביכולת לסמוך על דעת רבינו שמשון והרשב"א שהבאנו דבריה בטלה בקרוב לאלף... והנה דברי הגאון א"צ חיזוק והרי בריש נדה אמרו מעשה ועשה רבי כר"א לאחר שנזכר דרבים פליגי עליה אמר כדאי הוא ר"א לסמוך עליו בשעת הדחק ע"ש הרי דאפילו ביחיד במקום רבים סמכין בשעת הדחק באיסור דרבנן וה"נ איסור דרבנן הוא כמ"ש בסעיף ב' וא"כ אפילו הוה רוב דעות לאיסור בשעת הדחק כזה שא"א לצייר אם לא שלא נאכל לחם וגרויפי"ן ודאי סמכין וק"ו כשיש הרבה מרבתינו הקדמונים שנוכל לסמוך בשעת הדחק: הגאון בעל משכנות יעקב בסי' ל"א אחר שכתב שיש לסמוך על כל הני רבוותא שהבאנו כתב עוד היתר וז"ל דהנה הגמ' מדמה בריה לחתיכה הראויה להתכבד ועבד ביניהו צריכותא והטעם הוא מפני החשיבות ודבר חשוב לא בטל וא"כ נראה דהיינו דוקא אם הבריה או החתיכה עומדת בעינה וניכרת רק שאין ידוע איזו האסורה כמו גיד וחתיכה שניכר ממשן בפ"ע וחשיבותן עליהן אבל אם מעוצם קטנותן נאבד ממשן והוא דבר המתערב ממש ונדבק בפת או שנתערב בתבשיל וא"א להפרידן כלל כמו המילבין הקטנים ולא יהיה לעולם בעין בפ"ע רק תמיד בתערובות לא נודע מקומם איה לא נאמר עליו בריה שאין לו מקום בפ"ע שיהא חשיבותו עליו וכו' עכ"ל אבל יש למערער לערער על זה דהרי עכ"פ התורה חייבה עליו מלקות וכדאיתא בש"ס אכל נמלה לוקה חמש וכפי שנתבאר הוה הטעם שהחמירו חכמים בביטולן מפני שהתורה חייבה מלקות א"כ כל זמן שלוקין עליהן כשהן בפ"ע אינן בטילין בתערובותן:

ולפענ"ד יש היתר אחר לכל הדעות דהנה בסוף סימן ק"ד כתב רבינו הבי"ד דברים המאוסים שנפשו של אדם קצה בהן כנמלים וזבובים ויתושים שכל אדם בודל מהן למיאוסן ואפילו נתערבו בתבשיל ונמחה גופן לתוכו אם ההיתר רבה עליו מותר וכו' עכ"ל ומעתה ק"ו הדברים דאם במין בשאינו מינו דלרוב הפוסקים טעם כעיקר דאורייתא עכ"ז בדברים המאוסים שנפשו של אדם קצה בהן א"צ סי' כ"ש בביטול בריה דזהו רק מדרבנן דפשיטא שלא גזרו על דברים המאוסים כנמלים וזבובים והן אמת דבאכילה בפ"ע חייב מלקות מ"מ חכמים כשגזרו מפני זה שלא יהיה להם ביטול א"א שיגזרו על דברים המאוסים... והמקום ידן אותנו לזכות כשם שאנו דנין זכות על כלל ישראל:

מסילת ישרים עם הערות הרב נבנצאל פרק י"ד הערה 6

... אי אפשר בדרך הטבע לחיות רק מפת קיבר כלומר פת שלא נופתה היטב ואולי אפשר ללמד זכות על דורנו שיש בו הרבה טמטום הלב בגלל אכילת ביצי תולעים המצויים בקמח עד כדי כך שאי אפשר לנפות אותם. מצד הדין הביצי תולעים בטלים בשישים ובכל זאת הם הגורמים לטמטום הלב ולעשיית מעשים לא טובים מאכלות אסורות חמורות מצד הדין מפני שהם נעשים חלק מהגוף.